

Мова і література в закладах нового типу та ВНЗ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

Людмила БАЗИЛЬ,

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант,
Національний педагогічний університет
ім. М.П. Драгоманова, м. Київ

УДК 371:811.161.2+378.016:82.09

У статті розкрито сутність літературознавчої компетентності вчителя української мови і літератури як складного багатовимірного професійно-особистісного феномена, що є вищим рівнем професійної компетентності. Для з'ясування природи літературознавчої компетентності використано системний, синергетичний, знаннєвий, екзистенціальний, аксіологічний, акмеологічний і креативний підходи.

Ключові слова: учитель української мови і літератури, літературознавча компетентність, системний, синергетичний, знаннєвий, екзистенціальний, аксіологічний, акмеологічний креативний підходи.

Серед пріоритетних напрямів поступу освітньої галузі — широкомасштабна реалізація компетентнісного підходу на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях. Як наслідок, — загострення низки вузькогалузевих проблем професійної підготовки вчителів української мови і літератури. Одним із суперечливих питань у такому аспекті є правильність, логічність і легітимність оформлення відповідного понятійно-категоріального апарату. У добу постмодерного розвитку художнього світу загострилися проблеми, пов’язані з оновленням літературознавчої підготовки майбутніх вчителів української мови і літератури й описом результатів освіти «мовою компетенцій» (В.І. Байденко).

Питання розроблення й реалізації компетентнісного підходу у науковому дискурсі обговорюються з 70-х рр. ХХ ст. і перебувають у колі наукових інтересів відомих українських і зарубіжних науковців. Дослідники працюють за такими напрямами вивчення професійно-особистісного феномена:

— осмислення проблеми в межах парадигми «компетентність-компетенція» (В.І. Байденко, В.А. Болотов, Е.А. Бистрова, І.А. Зимня, В.В. Краєвський, І.Я. Лerner, О.В. Овчарук, О.А. Петрук, А.І. Савенков, Е.А. Смойлов, О.М. Семеног, В.В. Сериков, А.В. Хуторський, В.Д. Шадриков та ін.);

— аналіз методологічного підґрунтя професійно-педагогічної діяльності й професійної компетентності

вчителя (В.П. Андрушенко, А.Г. Бусигін, А.Л. Бусигіна, Л.С. Виготський, І.А. Зимня, І.А. Зязюн, В.В. Краєвський, Н.В. Кузьміна, В.А. Кан-Калик, Т.І. Руднєва, В.О. Сластьонін, Л.Ф. Спірин);

— розробка теоретичних і педагогічних зasad формування професійної і професійно-педагогічної компетентності вчителя (В.А. Адольф, М.М. Боритко, В.С. Безрукова, Н.М. Бібік, Л.Г. Карпова, І.А. Колесникова, Н.В. Кузьміна, В.В. Левченко, В.М. Максимова, А.К. Маркова, М.І. Махмутов, Л.М. Мітіна, О.М. Семеног, В.І. Свистун, Г.Ф. Федорець, В.В. Ягупов та ін.)

Аналітичний огляд публікацій із компетентнісної тематики вітчизняних і зарубіжних науковців дає змогу стверджувати про наявність визначень загального й специфічного змісту. Залежно від об’єкта наукового пізнання дослідники обирають окремі аспекти вивчення категорії та її різновидів: професійно-педагогічну (М.М. Боритко, В.О. Пономарьов), кар’єру (О.В. Садон), комунікативну (Л.Я. Бірюк, І.А. Лобирьова, Л.А. Петровська), лінгвістичну (Ю.В. Єрьомін, О.Б. Мамчик, С.Ф. Шатілов), мовну (Е.Ю. Варlamova, О.Е. Ломакіна, І.П. Дроздова, Ю.М. Тельпуховська), мовленнєву (І.В. Варнавська, Н.М. Веніг), філологічну (Т.М. Балихіна, Є.А. Бистрова), професійну філологічну (О.О. Бутрєєва, М.І. Вітошко), культурознавчу (Є.М. Верещагіна, В.Г. Костомаров, Р.П. Мильруд, А.А. Миролюбов, Г.В. Рогова), професійну комунікативну компетенцію на прикладі стилістики й культури мови (В. Русецький), мовнокомунікативну (Т.В. Симоненко), дискурсивну (О.А. Кучерява), етичну (Л.Л. Хоружа); на прикладі зарубіжної літератури — інтерпретаційну (А.В. Вітченко, О.М. Ратушняк), читацьку (О.О. Ісаєва, Т.О. Яценко); на прикладі іноземної мови соціокультурну (І.А. Воробйова), фахову компетентність учителя англійської мови початкових класів (І.О. Пінчук), іншомовну стратегічну (Н.С. Щерба), культурно-країнознавчу (Л.П. Голованчук), екологічну (О.В. Гуренкова), інформаційно-пошукову (С.В. Кривець) та інші види компетентностей. При цьому незалежно від того, який її вид досліджується, науковці послуговуються загальною теорією.

Однак у науковому дискурсі відсутні публікації, в яких було б чітко розкрито сутність літературознавчої

компетентності вчителя української мови і літератури як особистісно професійного феномена, що забезпечує повноцінну діяльність педагога-філолога, визначає рівень її результативності, впливає на всеобщий гармонійний розвиток особистості. Поодинокими є дослідження, у яких відображені результати щодо співвідношення означеного поняття з іншими професійно особистісними феноменами. В освітянському й науковому середовищі навіть існують позиції щодо недолінності дослідження сутності літературознавчої компетентності вчителя української мови і літератури в зв'язку з нібито її незначущістю для фахової його праці.

Зважаючи на це, у статті розкриємо сутність категорії «літературознавча компетентність учителя української мови і літератури» у контексті наукових підходів, що можуть слугувати методологічним підґрунтам вивчення й ефективного розв'язання проблеми формування літературознавчої компетентності у майбутніх фахівців.

Студіювання інформаційних джерел переконує у маловживаності поняття «літературознавча компетентність». Дослідники (Г.О. Геруля, Л.І. Іванова, О.М. Ісаєва, О.М. Ратушняк, А.О. Соломонова, О.М. Семеног, В.І. Шуляр та ін.) у публікаціях використовують терміни «літературна/літературознавча компетенція» щодо освітніх результатів.

Так, на думку Л.І. Іванової і Г.О. Герулі літературознавча компетенція є основою літературного розвитку школярів молодшого шкільного віку і становить собою сукупність первинних уявлень і знань із літературознавчої пропедевтики, на основі яких формуються вміння аналізувати художні тексти [4]. Із такою позицією можна погодитися лише частково. Підтримуємо думку автора, що літературна освіта в початковій школі зорієнтована на формування в учнів повноцінних навичок читання, іхнє ознайомлення з дитячою літературою різних жанрів, авторською позицією й розмаїттям тематики, художньо-естетичне опанування тексту дитячої книги, розвитку творчих здібностей. Водночас згідно з Державним стандартом початкової школи однією зі змістових ліній навчальної програми з літературного читання у 2-4 класах є «Літературознавча пропедевтика». Її мета: ознайомлення школярів на початковому, практичному рівні з окремими літературознавчими поняттями (тема твору, персонаж, головний герой і другорядні персонажі, жанр твору, автор), необхідними ім під час аналізу та інтерпретації твору. Унаслідок реалізації мети й завдань, передбачених опануванням структурного компонента програми у вихованців формують найпроспіші емпіричні уявлення про тему й основну думку твору, його сюжет і композицію, художній образ епічного й ліричного творів, деякі жанрові особливості, засоби художньої виразності, авторську позицію [11, с. 74]. Відпрацювання зазначених понять здійснюють у процесі всіх видів читацької діяльності, на практичному рівні. Іншими словами, у законодавчих, нормативних документах і навчальних програмах із початкової освіти передбачено формування лише елементів літературознавчої компетенції як основи літературного розвитку. З огляду на зазначене і враховуючи загальновизнані підходи і результати наукових публікацій щодо феноменів «компетенція/компетентність», використання дослідниками педагогічної терміносології

«літературознавча компетенція» щодо учня початкових класів є не зовсім коректним. Більш логічно у такому випадку використовувати поняття «елементи літературознавчої компетенції», запропоновані в російському просторі наукової педагогічної думки (І.Г. Мінералова).

В основній і старшій ланках загальноосвітньої школи літературну освіту спрямовано на виховання кваліфікованого читача. Це передбачає оволодіння учнями комплексу знань про художню літературу, її теорію та історію, а також формування літературно-творчих умінь, досвіду і способів діяльності, що зорієнтовано на вироблення загальної читацької компетентності. У результаті усвідомлення дослідницьких ідей О.О. Ісаєвої, О.М. Ратушняка, В.І. Шуляра, Т.О. Яценко, нормативних положень Державного стандарту базової і повної середньої освіти, Концепції літературної освіти, навчальних програм з української літератури, до структури читацької компетентності входять: 1) загальнокультурна літературна (сприймання літератури як невід'ємної частини національної культури, розуміння її мистецької специфіки, знання особливостей історико-літературного процесу й уміння об'єктивно оцінювати конкретний твір у загальнолітературній і соціокультурній площині); 2) власне читацька (знання елементів теорії літератури, здатність розуміти підтекстову інформацію, уміння діалогізувати з письменником, оцінювати текст на основі читацьких вражень та авторської позиції); 3) ціннісно-світоглядна (розуміння світоглядних категорій, що знайшли художнє відображення в літературних творах, уміння визначати й аргументувати оцінене ставлення до них); 4) комунікативно-мовленнева (розуміння специфіки мови художнього твору, володіння основними видами мовленнєвої діяльності, здатність до написання письмових робіт різного жанру); 5) інформаційна (оволодіння вміннями самостійно й продуктивно працювати з різноманітними друкованими й електронними джерелами інформації).

У навчальній програмі з української літератури для 5-9 класів (за ред. Р.В. Мовчан) наголошено, що літературну освіту слід зорієнтовувати на формування в школярів ключових компетентностей, що сприятимуть розвитку особистості та її повноцінній самореалізації в сучасному житті. Вивчення української літератури забезпечує реалізацію цих компетентностей у трьох напрямах: соціальні компетентності (активна участь у суспільному житті; здатність знайти, зберегти й розвинути себе як особистість; розвиток комунікативних якостей; здатність розв'язувати проблеми; формування світоглядних і загальнолюдських ціннісних орієнтирів); мотиваційні компетентності (розвиток творчих здібностей, здатності до навчання, самостійності мислення); функціональні компетентності: естетична, культурологічна, мовна, комунікативна (уміння оперувати здобутими знаннями, сформованими навичками, використовувати їх у практичному житті).

Навчальні програми з української літератури для 5-8 класів побудовано на основі проблемно-тематичного й хронологічного принципів. Специфіка змістового наповнення — у такому структуруванні навчально-матеріалу, що дає змогу зачутати учнів до світу літератури, формувати здатності до сприйняття, тлумачення, розвивати індивідуальний читацький смак і таким чином сприяти становленню особистісної са-

мосвідомості школярів. Усвідомлення специфіки, мети, завдань, функцій і змісту шкільної літературної освіти, висвітлених у нормативних і законодавчих джерелах, навчальних програмах, аналіз і узагальнення ідей наукових розвідок О.О. Ісаєвої, О.М. Ратушняка, В.І. Шуляра дозволяє стверджувати, що стосовно освітніх результатів особистості учня основної чи старшої школи більш доцільно вживати поняття «читацька компетентність», а літературознавчу компетенцію осмислювати як її структурний компонент. Зокрема О.О. Ісаєва, підтримуючи позицію О.М. Ратушняка, літературознавчу компетентність паралельно із рецептивною, лінгвістичною, літературною, власне читацькою, історико-краєзнавчою, етнокультурологічною, комунікативною трактує як компонент інтерпретаційної компетентності відносно системи шкільної літературної освіти [12]. В.І. Шуляр визначає літературознавчу компетенцію компонентом літературно-мистецької компетентності, у структурі якої, окрім зазначененої, називає читацьку, літературну, металінгвістичну, комунікативно-мовленневу, когнітивну, аксіологічну, прогностичну, соціальну, технологічну, інформаційну, візуалізаційну, фасилітативну, креативну, рефлексивну, валеологічну, організаційну тощо. Сутність літературознавчої компетенції дослідник пояснює як результат шкільної літературної освіти, що визначається вимогами Державного стандарту повної базової освіти загалом і літературного компонента освітньої галузі «Мови і літератури» зокрема. При цьому В.І. Шуляр справедливо наголошує, що літературознавча компетенція може бути структурована відповідно до рівнів навчальних досягнень і реалізовуватися в нормах оцінок, що визначені Міністерством освіти й науки, молоді та спорту України, і встановлюють чітке співвідношення між вимогами до знань, умінь, навичок і літературних компетенцій школяра, і показником оцінки його компетентності в балах [17, с. 43–48].

У системі вищої освіти сутність літературознавчої компетенції розкривається у публікаціях Т.В. Балихіної, М.І. Вітошко, С.А. Кашкарьової, Т.В. Мардаєвої, О.М. Семеног, А.О. Соломонової, О.В. Сосновської. Так, О.М. Семеног визначає літературознавчу компетенцію як компонент професійної компетенції й окреслює сутність поняття як сукупність умінь аналізувати й інтерпретувати художні тексти різних періодів літературного розвитку, і суму навичок, що забезпечують повноцінне осмислення літературно-критичних праць [13, с. 141].

Російські ж дослідники Т.В. Балихіна, М.І. Вітошко, А.О. Соломонова, О.В. Сосновська стверджують, що літературознавча компетенція входить до загальної структури філологічної компетентності педагога, і передбачає сукупність знань, умінь і навичок, пов'язаних із досягненням мети і завдань шкільної літературної освіти. Зокрема, А.О. Соломонова під літературознавчою компетенцією розуміє досконале володіння особистістю знаннями про історію розвитку літератури, її різні варіанти періодизацій, термінологічним апаратом курсу тощо [16]. М.І. Вітошко розкриває сутність літературознавчої компетентності як певної сукупності літературознавчих знань, здатність до осмислення літератури як різновиду мистецтва слова, систематизації історико- і теоретико-літературних знань. Серед найбільш значущих умінь літературознавчої

компетенції дослідниця виокремлює вміння сприймати й характеризувати твір як художню цілісність із урахуванням його специфіки, уміння використовувати відомості з історії і теорії літератури в процесі інтерпретації й оцінювання художніх творів, уміння усвідомлювати художні явища на тлі історико-культурної епохи і стильових течій [2].

Отже, поняття «літературознавча компетентність» осмислюють як складник професійної (або філологічної — у Росії) компетентності вчителя-словесника, таку багатовимірну якість, що характеризує розуміння, готовність і здатність словесника до постійного саморозвитку й самовдосконалення. Природу означеного феномена розкривають як певну сукупність знань, умінь, навичок, від яких залежить успішність фахової праці вчителя-філолога. У представлених визначеннях дослідники орієнтуються переважно на системний, особистісно-діяльнісний і компетентнісний підходи. Причому терміном «літературознавча компетентність» послуговуються частіше в галузі методики викладання літератури. У сучасному ж науковому дискурсі професійної освіти зазначене поняття є маловживаним.

З огляду на це постає необхідність у розкритті сутності літературознавчої компетентності за допомогою поєднання основних положень наукових підходів, що можуть бути методологією формування означеній особистісно-професійної якості.

Фундаментальною опорою будь-якого знання є філософський рівень методології, що корелює із світоглядною позицією процесу пізнання й перетворення дійсності. В умовах парадигмальної невизначеності розроблено концепцію нової філософії освіти, в площині якої узагальнено найбільш прогресивні ідеї мислителів XIX–XX ст. Нині як методології «людинознавчих наук» обирають різні філософські вчення: екзистенціалізм, прагматизм, неотомізм, неопозитивізм та ін., тобто філософський рівень методології педагогічних досліджень є однією з актуальних і остаточно невирішених проблем [6; 8; 14]. З огляду на означене, для з'ясування сутності літературознавчої компетентності обрано системний, синергетичний, особистісно-діяльнісний, знаннєвий, аксіологічний, екзистенціальний, акмеологічний і креативний підходи, з позицій яких маємо можливість усвідомити природу професійно-особистісного феномена.

Сучасна загальнонаукова методологія представлена на системним підходом. Його сутність — у можливості цілісного усвідомлення складної природи літературознавчої компетентності, у взаємозв'язках окремих складників. Системний підхід допомагає виокремленню інтегративних системних властивостей і якісних характеристик, які відсутні в окремих компонентах системи.

Студіювання наукових праць учених (П.К. Анохіна, В.Г. Афанасьєва, І.В. Блауберга, М.С. Кагана, Ф.Ф. Корольова, Н.В. Кузьміної В.М. Садовського, Е.Г. Юдіна й ін.) дозволило визначити літературознавчу компетентність учителя української мови і літератури як складну багаторівневу ієрархічну структуру, що встановлює відповідність фахівця вимогам системи шкільної літературної освіти, й яка може бути представлена у вигляді сукупності певних підсистем. Основними характеристиками феномена в аспекті означеного підходу є цілісність, єдність, ієрархічність і емерджментність (системність):

- теоретичної і практичної готовності словесника до літературознавчої праці, обумовленої вимогами професії;
- літературознавчих знань і творчо-критичного мислення;
- філологічних знань, умінь, літературних здібностей та «інструменталізованої діяльності» [15] з переворення об'єктів (спільно із суб'єктом і процесом літературознавчої праці);
- літературознавчих знань і вмінь, аксіосфери й практичного досвіду, діалектична взаємодія яких забезпечує ефективність і результативність педагогічної дії.

З позицій синергетичного підходу (В.А. Аршинов, Ю.А. Данілов, Б.Б. Кадомцев, С.П. Капіца, О.М. Князєва, І.Р. Пригожин, С.П. Курдюмов, А.Ю. Лоскутов, А.П. Назаретян, Дж. Ніколс, І.Стенгера, Г.Хакен та ін.) літературознавчу компетентність розуміємо як особливу самостійну відкриту й дисипативну систему, відмінну від інших природних і суспільних явищ, яка функціонує на основі діади «свобода — необхідність», що визначає механізми її самоорганізації й саморозвитку, відтворює особистісно-виражальну й особистісно-відповідальну творчість (М.С. Каган). Завдяки відкритості, багаторівневості, нелінійності літературознавчої компетентності її притаманні синергетичні властивості.

У контексті особистісно-діяльнісного підходу сутність літературознавчої компетентності можна усвідомити на основі виокремлення компонентів, що характеризують словесника як особистість, як суб'єкта літературознавчої праці. Відтак під літературознавчою компетентністю слід розуміти складну властивість особистості (якщо брати за основу позицію Н.В. Кузьміної); професійно значущу, інтегративну якість особистості (за В.М. Введенським, О.І. Гура, Л.Б. Волошко, М.І. Лук'яновою); сукупність здібностей, якостей і властивостей особистості; здатність особистості; інтегративне особистісне утворення, яке відображає єдність теоретичної і практичної готовності; сукупність комунікативних, конструктивних, організаторських умінь; структуру психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для педагога особистісних якостей й характеризується мобільністю, гнучкістю, критичністю (С.О. Демченко) тощо.

Отже, літературознавча компетентність є специфічним професійно-особистісним феноменом, а не механічним результатом діяльності внутрішніх чи зовнішніх факторів.

У такому контексті логічним є осмислення сутності літературознавчої компетентності з позицій екзистенціального підходу, розробники якого (А. Камю, С. Керк'єгор, Ж.-П. Сартр, В. Франкл, М. Хайдеггер, К. Ясперс та ін.), вказують на унікальність, індивідуальність, неповторність кожного індивіда, кожної особистості, окремого людського буття.

Характерною ознакою поняття «літературознавча компетентність» визнаємо особистісне ставлення індивіда до здобуття літературознавчих знань, умінь і навичок, а також до власної професійної праці. Відтак літературознавча компетентність крізь призму екзистенціального підходу є сукупністю якостей особистості, що визначають ціннісне ставлення індивіда до літературознавства, літературознавчої підготовки й

оловодіння літературознавчої компетентністю, інтерес до змісту й процесу освітньої діяльності. Це — вияв свідомого, обґрунтованого й відповідального вибору індивіда, його власної позиції й активності у створенні певних відношень у площині літературознавчої й шкільної літературної освіти.

Отже, літературознавча компетентність із позицій екзистенціального підходу передбачає не автоматизовані, механічні й стереотипні дії, спрямовані на опанування літературознавчих знань й умінь та їх формування в школярів під час практичної діяльності, а розуміння її цінності, значущості й життєвої важливості для кожного індивіда, тобто це своєрідна життєва позиція вчителя української мови і літератури, реалізація якої в кожній ситуації має певний сенс і потребує пошуку відповідального варіанта розв'язання суперечливого завдання шкільної літературної освіти.

Студіювання наукових праць відомих учених (К.А. Альбуханової-Славської, Б.С. Гершунського, М.С. Розова, З.Н. Курлянд, О.С. Цокур та ін.) дозволило сформулювати дефініцію літературознавчої компетентності з позицій аксіологічного підходу. Відповідно до авторського визначення літературознавча компетентність є цінністю, зорієнтованою на включення людини в загальнокультурний світ цінностей, у площині якого індивід реалізує себе як особистість і як фахівець.

З позицій знаннєвого підходу (Н.В. Гузій, Я.Л. Коломінський, А.О. Реан, П.Є. Решетніков та ін.) головним складником визначення сутності літературознавчої компетентності є знання успішної літературознавчої діяльності й професійні, тобто літературознавчі, знання взагалі; академічна зрілість словесника, яка характеризується широтою його наукового тезаурусу; складноструктурена система теоретичних і практичних знань.

Одним із прогресивних і перспективних для розвитку літературознавчої компетентності вчителів української мови і літератури є акмеологічний підхід. За слівним твердженням науковців (А.А. Бодальова, А.О. Деркача, В.Г. Зазікіна, Н.В. Кузьміної, А.В. Мудрика, В.О. Сластионіна, Н.Ф. Тализіної, В.Н. Тарасової та ін.) спроможні здійснювати позитивний і визначальний вплив на школярів такі вчителі з високим рівнем творчої індивідуальності. Підтримання окресленої позиції дозволяє визначати літературознавчу компетентність учителя української мови і літератури як складну інтегративну якість, що забезпечує творче розв'язання завдань шкільної літературної освіти. Адже здатність словесника до постійного поповнення літературознавчих знань, розвитку вмінь і особистісних професійно значущих якостей, спрямованість до професійно-творчого саморозвитку і самореалізації нині є домінувальними показниками результативності фахової праці вчителів української мови і літератури.

Отже, крізь призму акмеологічного підходу в структурі професійної компетентності педагога-філолога літературознавчу компетентність визнаємо однією з основних складників. За свою сутність визначена якість становить собою структуровану систему літературознавчих знань і умінь про літературу як особливий вид мистецтва, про художній текст як об'єкт літературознавчого дослідження, про види, методики й технології літературознавчої праці, зумовленої професійною діяльністю вчителя української мови

ї літератури. Як найвищий рівень літературної освіченості особистості, що ґрунтуються на фундаментальній підготовці, формуванні комплексу розвинених умінь самостійного літературознавчого аналізу художніх фактів і явищ та їх адекватної творчої інтерпретації, літературознавча компетентність в умовах полікультурного суспільства забезпечує успішність шкільної літературної освіти.

Перенесення здобутків акмеології у площину формування літературознавчої компетентності учителя української мови і літератури дає змогу стверджувати, що означений феномен є системою знань і вмінь, які забезпечують цілісне уявлення про літературний простір й усвідомлення унікальності і специфіки літератури як особливого різновиду мистецтва. Як складник професійної компетентності словесника літературознавча компетентність поєднує в собі інтелектуальну, перцептивну, текстологічну, рефлексивну, герменевтичну, інтерпретаційну, читацьку, літературну, культурознавчу, мистецькоznавчу, етичну, комунікативну, дискурсивну, інформаційну, дослідницьку, евристичну, креативну, психологічну, педагогічну, методичну й технологічну компетенції. Зауважимо, що кожний різновид компетенції ще містить гностичний, проектувальний, регулятивний (конструктивний) і комунікативний складники. Гностичний компонент поєднує в собі систему знань, необхідних для різних видів літературознавчої праці, проектувальний — знання про процеси, прогнозування й передбачення, регулятивний — уміння здійснювати вплив на оточення, комунікативний — виявляється в ефективному спілкуванні [9].

З огляду на творчий характер літературознавчої праці учителя української мови і літератури й іманентну притаманність креативності всім педагогічним працівникам, логічним є усвідомлення літературознавчої компетентності у площині креативного підходу. Його прибічники (Дж. Гілфорд, В. Дафф, О.В. Морозов, Дж. Рензулле, К. Тейлор, Е. Торренс, Д.В. Чернілевський та ін.) виходять із того, що людина є истотою, яка розвивається у динамічному світі. Відтак їй іманентно притаманні креативність — здатність до змін і перетворень.

У результаті проведеного наукового дослідження, виокремлено такі ключові позиції щодо з'ясування сутності літературознавчої компетентності у контексті наукових підходів:

1) літературознавча компетентність є складником професійної компетентності учителя української мови і літератури і характеризує рівень її сформованості;

2) від літературознавчої компетентності залежить успішність фахової праці учителя-словесника;

3) літературознавча компетентність структурно поєднує освітньо-змістовий, ціннісно-орієнтаційний і діяльнісно-практичний компоненти, до складу яких входять літературознавчі знання, уміння, навички, філологічні здібності, естетичний смак та інші особистісні якості, організовані у складну структуру компе-

тенцій, які сприяють адекватному сприйняттю, розумінню, усвідомленню й інтерпретації художніх творів, наукових, літературно-критичних і публіцистичних праць. Причому визначальними є саме літературознавчі знання, уміння й навички;

4) стрижневою частиною літературознавчої компетентності учителя української мови і літератури у зв'язку з домінуванням комунікативного аспекту його професійної діяльності є перцептивний складник;

5) формування літературознавчої компетентності відбувається за допомогою таких самих методів, як і формування професійної компетентності фахівця взагалі, завдяки оволодінню майбутнім словесником системою літературознавчих знань, умінь, розвитку філологічних здібностей, естетичного смаку й проходженню ним різних видів фахової практики.

Зважаючи на сказане і беручи до уваги вимоги системи освітніх стандартів, навчальних програм літературознавчих курсів, наявні дефініції споріднених понять сформулюємо визначення терміна «літературознавча компетентність» приналідно до системи професійної підготовки учителів української мови і літератури. *Літературознавча компетентність* — це ієархічна сукупність властивостей особистості, які формуються у контексті фахової підготовки, тобто певний освітній результат, що передбачає здатність майбутнього учителя української мови і літератури виконувати дії, пов'язані з усвідомленням й адекватною інтерпретацією художніх текстів, формуванням читацької культури учнів і виробленням у них нового типу мислення.

В статье раскрыта сущность литературоведческой компетентности учителя украинского языка и литературы как сложного многомерного профессионально-личностного феномена, который является высшим уровнем профессиональной компетентности. Для выяснения природы литературоведческой компетентности использован системный, синергетический, знаниевой, экзистенциальный, аксиологический, акмеологический и креативный подходы.

Ключевые слова: учитель украинского языка и литературы, литературоведческая компетентность, системный, синергетический, знаниевой, экзистенциальный, аксиологический, акмеологический креативный подходы.

In essence the publication of literary competence of a teacher of Ukrainian language and literature as a complex multidimensional professional and personal phenomenon, which is the highest level of professional competence. To clarify the nature of literary competence system used, synergy and knowledge training, existential, axiological, akmeologic and creative approaches.

Keywords: teacher of Ukrainian language and literature, literary competence, system, synergy and knowledge training, existential, axiological, akmeologic creative approaches.

Мова і література в закладах нового типу та ВНЗ

Література

1. Введенский В.Н. Педагогическая профессия как социальный институт / В.Н. Введенский // Педагогика. — 2006. — № 2. — С. 59–65.
2. Витошко М.И. Методика формирования профессиональной филологической компетентности студентов вузов (на примере спецкурса «Комплексный анализ художественного текста»): автореф. дис. ... канд. пед. наук / М.И. Витошко. — Тольятти: Изд-во ТГУ, 2007. — 30 с.
3. Волошико Л.Б. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації у процесі вивчення медико-біологічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. — К.: Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, 2006. — 20 с.
4. Геруля Г. Літературознавча компетенція — основа літературного розвитку школярів / Галина Геруля // Початкова школа. — 2010. — № 3. — С. 7-10.
5. Демченко С.О. Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих навчальних закладів освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. — Кіровоград: Кіровоградський держ. пед. університет, 2005. — 20 с.
6. Ісаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учебн. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2002. — 208 с.
7. Ісаєва О.О. Специфіка викладання курсу «Зарубіжна література» в ЗНЗ у 2009-2010 н. р.: Виступ на міській науково-методичній конференції ІППО КМПУ імені Б.Д. Грінченка для вчителів зарубіжної літератури м. Києва. — Електронний ресурс. — Режим доступу: www.ippo.org.ua/files/.../Ісаєва.doc
8. Краевский В.В., Полонский В.М. Методология для педагога: теория и практика. — М. — Волгоград: Перемена, 2001. — 220 с.
9. Кузьмина Н.В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся / Н.В. Кузьмина // Вопросы психологии. — 1984. — № 1. — С. 54-75.
10. Лук'янова М.И. Психолого-педагогическая компетентность учителя / М.И. Лук'янова // Педагогика. — 2001. — № 10. — С. 56-61.
11. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2011. — 392 с.
12. Ратушняк О.М. Формування інтерпретаційної компетентності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / О.М. Ратушняк. — К., 2008. — 20 с.
13. Семеног О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монограф. / Олена Миколаївна Семеног — Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. — 404 с.
14. Сластенин В.А., Тамарин В.Е. Методологическая культура учителя / В.А. Сластенин, В.Е. Тамарин // Советская педагогика. — 1990. — № 7. — С. 82-83.
15. Солодухова О.Г. Становлення особистості вчителя у процесі професійної адаптації / О.Г. Солодухова — Донецьк: Либідь, 1996.— 175 с.
16. Соломонова А.А. Лингводидактическое описание ключевых компетенций иностранного студента-филолога: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / А.А. Соломонова. — М., 2010. — 24 с.
17. Шуляр В.І. Сучасний урок літератури: технологічні моделі: наук.-метод. посібн. / Василь Іванович Шуляр. — Миколаїв, 2009. — 156 с.